

Croatica XVIII (1987) — 26/27/28 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Rafo Bogišić

**SERAFIN CRIJEVIĆ — PIONIR HRVATSKE
KNJIŽEVNE HISTORIOGRAFIJE**

UDK 886.2(091)-94

*Pažljivo čitanje Crijevićeve »Dubrovačke biblioteke« omogućuje uvid u autorov metodološki postupak ali i u rezultate jednog pothvata. U taj pothvat Crijević je uložio velik trud istraživača, očitujući pri tome i vlastiti odnos historičara. Teži cjelovitoj slici, uočava književne i kulturne vrednote, cijeni rodoljubne napore. Sve ga to obilježuje kao pioni-
ra hrvatske književne historiografije i kao preteču ilirskog pokreta.*

1.

U 18. stoljeću u okviru pojačanog historicizma i u sklopu općeg napretka znanosti došlo je i u Hrvatskoj do intenzivnijeg zanimanja za književnu i kulturnu prošlost. Nastavljaju se i usavršavaju stari historiografski oblici, ali dolazi i do prvih sinteza. Posebno je u 18. stoljeću došlo do snažnog razvoja biografije kao izrazitog i neposrednog znaka zanimanja za autora književnog djela. Bilo je to u skladu s pojačanom željom za evidentiranjem stvaralaca, što će zajedno s nastojanjem da se što detaljnije i potpunije evidentiraju književna ostvarenja dovesti i do prvih sinteza. One koji su u to doba učinili značajne korake naprijed ubrajamo u pionire novije hrvatske književne historiografije, pa im kao takvima pripada zasluženost mjesto u povijesti i razvoju hrvatske književne znanosti. Na njihovim ostvarenjima gradili su i kasniji istraživači, koristili se njihovim rezultatima i dostignućima.

Prve hrvatske književne biografije javljaju se u razdoblju humanizma. Splitski humanist Franjo Natalis Božičević¹ napisao je biografiju Marka Marulića (1450—1524), a humanist-filolog iz Šibenika Faust Vrančić² biografiju svoga strica, također glasovitog humanista Antuna Vrančića (1504—1573). U 16. stoljeću nastale su biografije dubrovačkog humanista dominikanca Ambroza Ranjine (1490—1550). U pismu svom prijatelju Bernardu Gučetiću, Ranjina govori i o dvadesetak dubrovačkih dominikanaca značajnih u kulturno-književnom pogledu. Iz 17. stoljeća poznate su dvije biografije Stjepana Gradića (1613—1683), ona o Juniju Palmotiću, tiskana kao uvod u Palmotićeve *Kristijadu* (Rim, 1671), i biografija o Petru Beneši, Gradićeve stricu i uglednom dubrovačkom opatu, koju je napisao pred samu smrt i koja je ostala u rukopisu.³

Do pojave značajnih biografsko-sintetskih zbornika došlo je u 18. stoljeću u raznim hrvatskim krajevima. U sjevernoj Hrvatskoj nastali su tako zbornici Ivana Krištolovca⁴ (1722), Nikole

¹ Spis Franaje Natalisa Božičevića *Vita Marci Maruli Spalatensis* objavljen je tri puta: 1. Danijel Farlati, *Illyricum sacrum* III, Venezia 1755 (433—435); 2. u Splitu 1901 (V. Milić); 3. kao dodatak *Davidijade* M. Marcovich 1957 (Merida).

² Faust Vrančić napisao je u Požunu 1575. životopis svoga strica *Vita Antonii Verantii*. Objavio ga je M. G. Kovacich u knjizi *De situ Transylvaniae* (Scriptores rerum Hungaricarum minores, t. II, Budae 1799).

³ Prvi pregled biografskog rada u Dubrovniku dao je F. M. Appendini (*Notizie* II 29—32). V. zatim prikaz Pavla Popovića *O radu na dubrovačkoj biografiji*, u knjizi P. Kolendića *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, Beograd 1935.

⁴ Ivan Krištolovac, *Brevis relatio* (rkp. u Budimpešti pronašao L. Hadrovics). K. ima sažete biografije najpoznatijih članova isusovačkog reda iz druge polovice 17. i čitava 18. stoljeća. Napisao je i *Catalogus authorum et scriptorum ex Religionis ordinis S. Pauli primi Eremitae*.

Bengera⁵ (1695—1766), Adama Baltazara Krčelića⁶ (1700—1778), Adama Alojza Baričevića⁷ (1756—1806), Josipa Jakošića⁸ (1734—1804) i dr., a u Dubrovniku su se kao biografi istakli Ignjat Đurđević⁹ (1675—1737), Sebastijan Dolci-Slade¹⁰ (1699—1777), Đuro Bašić¹¹ (1695—1765) i najpoznatiji među njima Serafin Crijević (1686—1759).

Opsegom svoga rada i načinom kako je svoje biografije oblikovao Crijević među hrvatskim biografima zauzima osobito mjesto. Učeni i marljivi dubrovački dominikanac cijeloga se svog života pored raznih drugih dužnosti i obaveza bavio istraživanjem kulturne prošlosti Dubrovnika. Napisao je u tom pogledu nekoliko značajnih djela, među kojima je najvažnije opsežna zbirka biografija nazvana *Bibliotheca ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur* — »Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi«, kraće nazivana *Dubrovačka biblioteka*.¹² Svoj opsežni zbornik od 435 biografija Crijević je radio dugi niz godina, počevši od 1726, da bi ga definitivno oblikovao u godinama 1740—1744, radeći dakako istodobno i druge stvari.¹³

Za pisanje svojih biografija Crijević se spremio ozbiljno i temeljito. Svoj posao shvatio je kao izrazito važan kulturnohistorijski zadatak. Proučavao je arhivske spise i matice, stare biografije i historijske anale, čitao je rukopise, tiskane biografe i povjesničare domaće i strane, razne zapise, kronike i genealogije, a služio se i djelima svojih pretšasnika, dubrovačkih biografa, najviše djelima Ignjata Đurđevića.¹⁴ Pišući i skupljajući materijal u prvim

⁵ Nikola Benger, *Annales* (1743). To je opsežno djelo o pavlinima.

⁶ Adam Baltazar Krčelić, *Scriptorum ex regno Sclavoniae a saeculo XIV usque ad XVII inclusive collectio anno 1774*, Varasdin (v. F. Fancev, Građa 12, 1933).

⁷ A. A. Baričević, *De scriptoribus Pannoniae Saviae collectanea* (V. Fancev, *Iz hrvatske književne povijesti*; 4. Literarna historija A. A. Baričevića, »Nast. vj.« 31, Zgb., 1923, str. 247—252).

⁸ Josip Jakošić, *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae*, Anno 1795. conscripti (Građa 2, M. Šrepel 1899).

⁹ Đurđevićeva biografska djela objavio je P. Kolendić: *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, Beograd 1935. (V. bilj. 3)

¹⁰ *Fasti litterario-ragusini sive virorum litteratorum*. Auctore P. F. Sebastiano Dolci, Mleci 1767.

¹¹ Đuro Bašić, *Elogia jesuitarum Ragusinarum qui usque ad annum 1764. obiere*. (Obj. Drag. Pavlović, Zagreb 1933.)

¹² Crijevića *Biblioteka* dugo je ostala u rukopisu. U nekoliko navrata je prepisivana. Objavljena je tek 1975—1980, kao 8. knjiga serije *Hrvatski latinisti* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (8a, 8b, 8c). Izdanje je priredio Stjepan Krasić, koji je napisao i opsežnu uvodnu studiju s poglavljima: I. *Biografski rad u Dubrovniku*, II. *Crijevićev život i rad*, III. *Djela*, IV. *Bibliotheca ragusina*, V. *Cenzuriranje Crijevićevih djela*, VI. *Važnost »Dubrovačke biblioteke«*.

¹³ Isto, str. L.

¹⁴ O Crijevićevim izvorima piše Stjepan Krasić (cit. mj. LI—LII). Sam Crijević kaže: »Ništa nisam propustio odakle sam mogao nešto doznati što spada na moj predmet.« (Isto.)

desetljećima 18. stoljeća Crijević je kao član ugledne obitelji i »učenog« dominikanskog reda mogao mnogo toga doznati i iz usmenog pričanja, iz još žive usmene tradicije o pojedinim ljudima, a možda se koristio i zapisima koji su kasnije nestali. Mnoge književnike Crijević je mogao i osobno poznavati.

Dubrovačka biblioteka izraz je osobnog pristupa i odnosa jednog istraživača, ali je i rječiti znak kulturno-istraživačkog stila, zahtjeva i potreba jednoga vremena. Pored biografskih podataka Crijević nastoji pružiti i što više podataka neposredno povezanih uz samo književno djelo i književni čin. Zanima ga prvenstveno književno ostvarenje, pa u tom pogledu mnogo citira. Nastojeći o pojedinom piscu i pojavi donijeti što više informacija i ilustracija, nije mogao svoje napise kvantitativno ni kvalitativno ujednačiti, tako da se pojedine biografije razlikuju i po veličini i po značenju i po zanimljivosti onoga što sadrže. Neke su veoma opsežne, neke su kratke, ali sve izazivaju najveću pozornost i, uzete zajedno, dragocjen su arsenal i dragocjeni izvor građe o kulturnoj prošlosti jednoga grada. One su zapravo svojevrсна kulturno-književna »summa« jedne sredine koja je upravo u razdoblju od 15. do 17. stoljeća dala hrvatskoj kulturi, a i kulturi i književnosti općenito, velik prinos. Slijedeći primjer svog učitelja i neposrednog pretšasnika Ignjata Đurđevića, ni Crijević se nije ograničio na članove jednoga reda ili jedne organizacije, nego je pisao o svima za koje je držao da su dali prilog kulturi svoga grada. Praveći registar svoga djela uvelike je nadmašio Đurđevića i otkrio velik broj pisaca koje Đurđević nije poznao (Đurđević ima 122 biografije). O velikom broju Dubrovčana Crijević prvi piše.¹⁵

Danas, kad smo u istraživanju pošli već mnogo dalje od Crijevića, nećemo posebno upozoravati na one stvarne i kvantitativne pogreške koje je ovaj istraživač učinio. Te pogreške ispravili su i ispravljaju arhivski i književnohistorijski istraživači koji su došli i dolaze poslije Crijevića. Neosporna i neprolazna zasluga u Crijevića jest to što je u vrijeme kad se znanost o književnosti i o kulturnoj prošlosti općenito spremala da krene novim stazama učinio ne samo kvantitativno grandiozan pothvat i obavio ogroman posao, nego je u cijelosti i u pojedinostima manifestirao i cijeli niz kvalitetno novih odnosa.

U skladu s općim kulturnim tendencijama svoga doba Crijević ne piše književnu povijest niti se ograničuje na to da piše samo o književnicima, odnosno pjesnicima. U obzir uzima sve koji su se na bilo koji način istakli u javnom i kulturnom životu Dubrovnika.

¹⁵ Isto (XLIII—XLVI). Osim velikog broja pisaca koji se jedino u Crijevića spominju ili prvi put dovode u kontekst književnog stvaranja, Crijević je donio mnogo podataka koji se nigdje drugdje ne mogu naći.

Tako piše o pjesnicima, znanstvenim radnicima, učiteljima, filozofima, pravnicima, diplomatima, crkvenim uglednicima. Količina i intenzitet pažnje ovisila je o značenju koje je Crijević pridavao osobi o kojoj piše, ali često i o mogućnostima i posjedovanju informacija. Crijević se ne ustručava da o osobi koju je jedva moguće približiti književno-znanstvenom području ili koja u tom pogledu ne zauzima važnije mjesto, opširno piše ako se ta ista osoba istakla u nekoj drugoj djelatnosti javnog kulturnog života. Tako npr. opširno piše o javnoj i diplomatskoj djelatnosti Frana Gundulića¹⁶ i Stjepana Gradića¹⁷ i dr. Treba imati u vidu da je i ovdje, gdje je riječ o ljudima koji nisu prvenstveno poznati kao književno-znanstveni radnici, Crijević znao osjetiti vrijednost i veličinu.

Crijević pri pisanju nije imao jedinstveni recept kojega bi se držao, tako da se u pojedinim napisima, pa i u cjelini djela, javljaju velike razlike. To je bilo nužno, jer je riječ o velikom broju ljudi, i to ljudi posve različita tipa, ljudi s različitim životnim putem, djelom i opredjeljenjem. Ipak, pored svih razlika u uvjetima i mogućnostima, u Crijevićevu se djelu može primijetiti nastojanje da se u izlaganju i opisu života i djelatnosti pojedinog autora drži nekog principa i reda. Tog reda nastojao se držati ondje gdje je za to imao uvjeta, gdje su postojeće informacije i spoznaje to omogućavale. Sastav mu se u tim slučajevima sastoji od uvodnih, općenitih napomena, zatim, središnjeg dijela, u kojemu se govori o odnosnom životu i djelu, na kraju se opet izriču neke opće napomene ili podatak o smrti.

Predstavljajući čovjeka o kojemu želi pisati Crijević zna istaknuti kako je riječ o nekomu čije su zasluge dobro poznate, jasne i sigurne, pa on prema tome u području svog djelovanja zaslužuje pohvalu i priznanje.¹⁸ Donoseći biografske podatke do kojih je mogao doći ili koje je držao značajnima, zna istaknuti važnost obitelji, rodbinskih veza, školovanja, sredine i prvih mladenačkih poticaja. Ipak, običnim biografskim podacima Crijević ne posvećuje veću pažnju.¹⁹ Zanima ga prvenstveno ono što je povezano uz književno djelo i stvaralački rad, ili što osobu o kojoj govori ilustrira i izdvaja kao poseban subjekt, što je na neki način duhovno i psihološki određuje. Sve je to razlogom da prolaskom vremena Crijevićev zbornik nije izgubio od svoje vrijednosti. Za

¹⁶ II, 14—67.

¹⁷ III, 98—124.

¹⁸ Crijević koristi izraze: *decuit, placet, licet, locus debetur, audiat et loquatur*, zatim gerundiv: *laudandus est* i sl.

¹⁹ Vidljivo je to i u drugih biografama ovoga vremena, ali nijedan nije tako vidljivo zanemarivao obične podatke da bi što više pozornosti dao »razgovoru« o književnom djelu i ilustrativnom prezentiranju kulturno-književnog doprinosa.

njim posežu i njime se služe književni istraživači i književni historičari i novijih vremena. Čine to i činili su to svi, od Franje Marije Appendinija do naših dana. Nema knjige, studije ili monografije o književnosti u starom Dubrovniku u kojoj se odmah na početku ne spomene Serafin Crijević. On je redovito jedno od prvih polazišta, temeljna informacija, putokaz za daljnji rad. Kao obilan i pouzdan izvor Crijevićev zbornik koristio je i priređivačima tekstova starih hrvatskih pjesnika (npr. u seriji *Stari pisci hrvatski*). U njemu su doznawali ne samo podatke o autorima nego i upozorenja o književnom značenju i vrijednosti pojedinih pojava. Mjesta gdje su trebala ili gdje se očekuju moguće korekcije nisu elementi koji bi umanjivali značaj i kvalitetu Crijevićeva djela.

2.

Želeći što djelotvornije i uvjerljivije naznačiti značenje i osobitost nekog čovjeka i djela Crijević je, gdje je god to bilo moguće, donosio opširne i cjelovite citate, izvode i dokumente. To su razna pisma, govori, izvještaji, a najviše razne prigodne pjesme koje su pjesnici jedni drugima upućivali ili sastavljali o djelu i pjesniku u nekoj stanovitoj prigodi (npr. pjesme u povodu smrti). Ovaj ilustrativno-dokumentacijski materijal Crijević je upotrebljavao obilno, tako da je ponegdje taj materijal ono što u biografiji prevladava. U napisu o Nikoli Buniću donosi cijeli govor što ga je na Bunićevu ukopu u crkvi sv. Vlaha 17. XI. 1678. bio održao isusovac Ivan Baptista Ptolomej, rektor dubrovačkog kolegija i kasniji kardinal;²⁰ u biografiji Franje Gundulića opširno se citiraju pisma i izvještaji iz Gundulićeve diplomatske djelatnosti, a u biografiji Savka Bobaljevića uz cijeli niz popratnih prigodnih pjesama donosi i cijelo pismo što ga je tajnik Republike Gian Battista Amalteo bio napisao humanistu Nascimbeniju nagovarajući ga da dođe u Dubrovnik za rektora gradske škole.²¹ Itd.

Crijević je, očito, držao da opširne ilustracije i prilozima mogu biti važan element predstavljanja ličnosti i fenomena. Servirajući o nekoj ličnosti ono što joj je blisko, a što se odnosi na drugog, susjednog, autora, Crijević oblikuje svojevrstnu preglednu i složenu cjelinu, sintezu. Citiranja i ilustracije koje se u prvi mah čine slobodnima i ne osobito bitnima za odnosnu biografiju, upravo su iz navedenih razloga dragocjeni dijelovi slike ne samo pojedine kulturno-književne pojave; a i ilustracija su stanovite klime, ozračja trenutka i vremena o kojemu je riječ. Obilno citiranje povijesnih izvora daje Crijeviću i oznaku izrazite vjerodostojnosti, čime je ovaj autor u hrvatskoj književnoj historiografiji učinio

²⁰ II, 501—515.

²¹ III, 79—81.

presudan korak. Čuvao se neutemeljenosti priče i legende, pa o ljudima želi reći samo istinu i samo ono što odnosnu pojavu može objasniti i utemeljiti.

S obzirom na književnohistorijski aspekt Crijevićeva djela, posebno je važan i zanimljiv Crijevićev običaj da kao ilustraciju i dokument svom kazivanju navodi pjesme koje su pjesnici jedni drugima ili jedni o drugima pisali. Te pjesme Crijević dosljedno citira, pa tako oko osobe koju opisuje stvara svojevrsno izrazito književno ozračje, odnosno sliku pjesničkog kruga u kojemu je odnosni pjesnik živio i djelovao.

U sklopu biografije Crijević gdje god može donosi i popis djela odnosno autora. Ta bibliografija važan je element u napisu, iako je oblikovana na poseban način, i najčešće nije cjelovita. Napisana je, kao i sve drugo, na latinskom jeziku, dakle bez namjere da točno i precizno informira o naslovima djela. Namjera je Crijeviću bila da čitaoca upozna o čemu je riječ, koje je djelo u pitanju, pa nabranja ponekad liče više na opisnu i posrednu uputu negoli na uobičajeni bibliografski postupak. Pa ipak, dosljedno nastojanje da uz svako značajnije ime u opisu odnosno književnog rada i djelovanja »priloži« i popis djela te da ih po redu navede, značajan je korak i predstavlja zapravo početak novije hrvatske bibliografije. Crijević je shvatio važnost potpunosti informacije o djelu, znao je da je popis djela jedan od sigurnih vidova saznanja u tom pogledu, ali je pri tome služeći se latinskim jezikom i stoga nužno opisnom metodom išao svojim putem. Namjesto doslovne reprodukcije naslova imamo sumarni opisno-informativni pregled djela.²²

Iako se na dosta mjesta, tamo gdje je za to imao razloga, uvjeta i mogućnosti, pridržava stanovitog redoslijeda u oblikovanju svoga napisa-biografije, ipak se ni ondje gdje je to uočljivo, izlaganje u jednom dijelu napisa tematski ne može oštro lučiti od drugoga. Poglavlja izrazito tematski označenih i međusobno odijeljenih u Crijevića nema. Njegov napis-biografija svojevrsna je i jedinstvena informacija o odnosnom autoru, pri čemu se bez obzira na strukturni red iznosi ono što Crijević drži da treba reći, odnosno ono što zna. Uobičajeni princip da se najprije nešto kaže o životu a onda o djelu primijenjen je tek ovlaš, služi tek kao formalna naznaka. Glavna je namjera Crijevića da svoj napis iskoristi da predstavi odnosnog pisca preko svog djela, djelovanja i značenja koje je svojim djelom odnosi autor imao. O okvirnoj shemi u Crijevića se jedva može govoriti, pa podjela referiranja na poglavlja ne znači i tematsku podjelu u smislu određene sheme iznošenja, nego se time jednostavno označuje završetak jedne in-

²² Tako npr. Držićevu *Novelu od Stanca* spominje kao *Ludibria Stantii*, a *Veneru i Adona* kao *Adonidem comoediam Aristophanicam Illyrico carmine reddita*.

formacije a početak druge. U tom smislu uvodna upozorenja o značenju i karakteru prinosa Crijević zna varirati i tijekom prikaza »života i djela«, sad ih dokumentirajući i ilustrirajući, a, kako smo rekli, zna ih naglašavati i na kraju, u slučaju da se napis ne završi na drugi način (npr. podatkom o smrti, navodom neke prigodne pjesme i sl.).

Dva su osnovna aspekta koja Crijevićeve radu i Crijevićeve djelu osiguravaju trajnu vrijednost: jedan je kvantitativne, a drugi kvalitativne prirode. Predstavljanjem velikog broja autora i obiljem potrebnih podataka Crijević je istodobno dao i stanovitu sliku književne djelatnosti Dubrovnika od 15. do 18. stoljeća.²³ Pišući svoje biografije Crijević nije bio samo objektivni istraživač. Bio je uz to i stručno-emosivni, poneseni i zainteresirani čitalac, sudionik i član istoga onoga kulturno-književnoga kruga o kojemu piše, u koji želi prodrijeti i s kojim se identificira. Poseban aspekt vrijednosti i značenja Crijevićeva književno-historijskog rada jest onaj koji Crijevićeve djelatnost promatra u znaku njegovih samostalnih zaključaka i ocjena. Crijević, naime, često uz informacije o autoru i djelu donosi i mišljenja i zaključke. Ti zaključci mogu biti stvarne dedukcije nastale povezivanjem informacija, kao što je npr. slučaj sa zaključcima o *Akademiji Složnih* u Dubrovniku u drugoj polovici 16. stoljeća, a mogu biti i književno-historijske ili estetske ocjene o vrijednosti i značenju neke pojave ili nekog djela.²⁴

Način na koji je postupao odnosno metodologija oblikovanja biografija razvidna je uzmu li se u obzir biografije važnijih ljudi, odnosno onih za koje je smatrao potrebnim i imao materijala da ih prikaže opširnije. U njima je ne samo pokazao svoj odnos prema formalnoj organizaciji napisa nego i dokaz stvarnog principa u postupku. Pažljiviji uvid u neke opise pokazat će da se ova dva principa međusobno uvjetuju i dopunjuju.

Kao primjer može poslužiti biografija o Stjepanu Gradiću. Crijević je Gradićev život zamislio mnogo opsežnije nego je to npr. činio Ignjat Đurđević. Na 29 tiskanih stranica opširno priča ne samo o Gradićevoj obitelji i životu, nego osobito o Gradićevoj djelatnosti povezanoj uz Dubrovnik poslije potresa 1667. U tim godinama Gradić je dolazio u dodir i dopisivao se s mnogim ljudima u Dubrovniku i izvan njega. Informacije kao i citati pisama

²³ Crijević je imao u vidu opći cilj i zaokružene vizure. U tom pogledu u *Uvodu* svoje *Biblioteke* objašnjuje zašto je u obzir uzeo tako velik broj imena: »No, budući da su meni poznati i da spadaju na stvar koju obrađujem, ne vidim razloga zašto bih ih ispuštao.« (Cit. prema Stj. Krasiću, *Uvod*, I, XLVII).

²⁴ Na temelju pjesme Savka Bobaljevića *Agli Accademici Concordi* i na temelju žive međusobne veze među pjesnicima, što se vidi u kanconijeru Bobaljevićeve, a i na temelju tradicije, Crijević upozorava na *Akademiju Složnih* i njezinu djelatnost.

uvelike pomažu ne samo da se vidi Gradićeva djelatnost nego i slika prilika i atmosfere vremena općenito. U biografiji je popis Gradićevih djela, a zatim i neke ocjene o Gradiću kao vatikanskom bibliotekaru i općenito kulturno-književnom i znanstvenom radniku. Smatrajući potrebnim da u zaključnom poglavlju bude i ocjena-rezime onoga što je prije rečeno, na kraju se donosi posebna pohvala koju je o Gradiću napisao Iustus Fontanini (1666—1736), Crijevićev suvremenik, profesor retorike i povjesničar talijanske književnosti, koji je za Gradića napisao da je bio uspješan ne samo kao bibliotekar nego još više kao »grammaticus«, tj. pisac i komentator književno-znanstvenih djela i pojava.

Kao ni drugi biografi njegova vremena, ni Crijević ne vrši strogu diferencijaciju raznih kulturno-znanstvenih disciplina, niti ove discipline oštro dijeli od književno-pjesničkog djela. Sve književno-znanstvene djelatnosti i discipline humanističkog opredjeljenja, prirodne i duhovne djelatnosti i znanstvene discipline, filozofiju, teologiju i razne oblike književne djelatnosti biografi u 18. stoljeću vide u jedinstvenom konceptu. Želeći objasniti značenje i složenost smisla u tvrdnji kako je Gradić bio istaknuti »grammaticus«, Crijević će donijeti objašnjenje iz Facciolatusova Lexikona: »Grammatičari, katkad vulgo literati nazivaju se oni ljudi koji znadu pametno i oštroumno pisati ili govoriti, ali su to veoma učenici i probirljivi ljudi, ne oni koji poučavaju gramatiku nego oni koji tumače pjesnike, historičare, govornike, kao što su Donat, Festus, Nonije, Ascanije i dr. koji su se odlikovali poznavanjem grčkih priča i rimskih starina, zakona i svih drugih stvari.«²⁵

Nakon toga Crijević zaključuje da je Gradić sebi priskrbio ime i glas u svremenih učenjaka, glas ne samo gramatika nego i pravnika, matematičara, filozofa i iznimnog stručnjaka, ne samo govorima u akademijama i na književnim sastancima nego i u svojim spisima. A ocijenjen je kao autoritet i od teologa velikog imena kao što su Aleksandar Natalis (Alexandre Noel, 1639—1724) i Jacques-Hyacinthe Serry (1658—1738).

Napis o Džori Držiću spada među kraće, sadrži svega jednu stranicu rukopisa, odnosno niti jednu stranicu u tiskanom izdanju. Ipak u tom napisu Crijević je o ovom piscu rekao ono što je najvažnije, a ujedno je pokazao i princip kojim se rukovodio pri pisanju. Džore Držić označen je kao preteča pjesnika na narodnom jeziku i kao pjesnik koji je izvršio velik utjecaj na kasnije pjesnike u Dubrovniku; bio je preteča i Marina Držića.²⁶ Napis o poznatom kroničaru Jakovu Lukareviću u uvodnom odjeljku sadrži neke

²⁵ III, 124.

²⁶ »Ex primis fuit Georgius, qui Illyricas Musas coluit rationemque Illyricae poeseos illustravit. Porro qui eum secuti sunt poetae, uti poeseos magistrum venerati sunt et eximii inde habiti, quod eius vestigiis institerunt, ... Marini Darsii, egregii item poetae patruus fuit et eximiae huiusce artis praeceptor. (II, 106—107)

podatke iz Lukarevićeva života, a u posljednjoj rečenici navodi godinu Lukarevićeve smrti. Sve ostalo u biografiji tiče se Lukarevićeva historijskog djela. Citira što o Lukareviću kaže historičar Georgius Horn u svom djelu *Orbis politicus imperiorum, regnorum, principatum, rerum publicarum* (Frankfurt, 1675), pa zatim i sam ističe vrijednost i značenje Lukarevićeva pionirskog djela.²⁷ U napisu o Luki Nataliju, a želeći istaknuti suradnju između učenog Dubrovčanina i Bartula Kašića, informira o uporabi narodnog jezika u liturgiji u »Ilirskim provincijama«. Praktične potrebe potakle su i Ivana Bandulovića i Bartula Kašića da prirede svoja »evanđelja i pištrole«.²⁸

Svoj stil i metodu rada očitovao je Crijević i u napisu o pjesniku Ivanu Gunduliću. Nije dug kao onaj o Gradiću, ali je po strukturi i načinu izlaganja zanimljiv i instruktivan. U prvom dijelu navodi nekoliko uvodnih općih rečenica, u drugom donosi tri epigrama Gundulićevih suvremenika posvećenih pjesniku, a u trećem donosi popis Gundulićevih djela, završavajući izvještajem o *Osmanu*. Crijević tvrdi da je upravo *Osman* donio Gunduliću prvenstvo među ilirskim pjesnicima i da se zato Gundulića spominje kao drugog Vergilija. Crijević misli da su dva pjevanja koja nedostaju uništena prema želji vlasti, a zbog toga što je Gundulić u svojim stihovima bio neoprezan prema Turcima. Crijević nas informira kako je Deoden (Božo) Božidarević u 17. stoljeću pokušavao tiskati *Osmana*, ali je odustao kad nije mogao doći do dva pjevanja koja nedostaju.

Posebno je zanimljiv i za Crijevićev postupak ilustrativan zaključni odlomak. U njemu je Crijević prema običaju rekao svoju riječ. U tom odlomku Crijević ističe sigurnu i općepriznatu vrijednost Gundulićeva djela, ali pri tome i obrazlaže u čemu se sastoji i kako se ta vrijednost može označiti. U tom pogledu u sažetoj definiciji o kontrapunktu između sadržaja i mogućnosti koje mogu izraziti riječi i djela o kojima piše Crijević ističe da je pjesnik pokazao sposobnost da očituje i iskaže harmoniju između stila i izbora riječi sa stvarima koje u svom djelu opisuje.²⁹

3.

Kao i biografi prije njega, kao i suvremeni mu biografi u Dubrovniku i u drugim našim krajevima (npr. oni u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj), i Crijević je pri svome radu bio duboko motiviran. Is-

²⁷ »Sua tamen laude non caret, quod multos legisse authores videtur, quod pleraque vera ac memoratu digna habeat et quod primus ad scribendam patriae historiam aggressus fuerit.« (II, 177)

²⁸ II, 359–360.

²⁹ »Si vero styli elegantiam, verborum delectum, modorum rationem, verba rebus resque verbis accomodatus, sententiarum denique sensumque vim atque praestantiam studiose perpendas, cum opera ab eo lucubrata, tum author ipse portentis locis tibi erunt. (II, 132)

tinski ponesen vrijednošću i cijenom književno-znanstvenog čina kojim se bavi i o kojemu piše, želi biti objektivan pa izreći pravu riječ i dati pravednu ocjenu. Ipak, skloniji je isticanju zasluga i naglašavanju vrednota, premda zna izreći i oštru negativnu ocjenu.³⁰ Pohvale i priznanja izriče na razne načine te često dovodi u kontekst i s elementima koji ne moraju uvijek biti relevantni (npr. ugled obitelji, opći dojam, poznato mišljenje i stav, i sl.). Ipak, i prema takvim korelacijama treba biti oprezan i pridati im odgovarajuću pažnju, jer su ponekad i one važne i značajne.

Ocjene što ih donosi Crijević višestruko su zanimljive. One odaju ne samo ono što je vidio u pojedinog autora i u pojedinom djelu, nego istodobno ilustriraju kakvo je bilo mišljenje onog vremena o nekoj pojavi, nekom djelu ili piscu. U stoljeću naglašenog smisla za kulturne vrednote i želje da se kulturno-književna i znanstvena dostignuća istaknu, te su ocjene redovito nosile i značile novu kvalitetu.

Crijević nije imao namjeru da piše povijest književnosti. Želio je oblikovati »biblioteku«, skup i zbirku biografija-napisa o pojedinim autorima. U tom smislu nije slijedio kronološki princip, nego je autore nizao abecednim redom. Sve dakle upućuje na zaključak da Crijevićeva *Biblioteka* nema karakter pregleda ni sinteze, da je to samo enciklopedijski skup materijala koji za pregled i sintezu može poslužiti.³¹

Pa ipak taj zbornik ima i stanoviti sintetski karakter. Nije on samo u istini što obuhvaća sve kulturne radnike i sve pisce jednoga grada. Uzimajući u obzir sve pisce za koje je mogao doznati, autor zbornika dao je samo naizgled prednost kvantitativnom principu, a zapravo je u prvi plan istaknuo stajalište da su za kulturni život u cijelosti značajni ne samo pisci većeg i najvećeg ugleda.³² Upozoravajući na duhovne vrednote kao na fundamentalni motiv — pokretač u svih autora, Crijević je povijesti kulture jednoga grada dao specifičan prilog, uvjerljivo je i dokumentarno upozorio na veličinu i kvalitet jedne dimenzije. Zato je *Biblioteka* i svojevrsna povijest dubrovačkog kulturnog i književnog života.

Svojevrsnu dimenziju širine utemeljenosti i aspekt sinteze ima Crijevićev zbornik i time što je prikaz života i djelatnosti svojih portreta u mnogo slučajeva, svagdje gdje je to bilo potrebno, doveo u kontekst kulturnog i književnog života i zbivanja u drugim hrvatskim krajevima. Autor je na to bio upućen stanjem same stvari, odnosno stvarnom djelatnošću mnogih Dubrovčana, koja se na

³⁰ Npr. veoma oštru kritiku izrekao je o Antunu Gleđeviću, naglasivši da je to pjesnik obilja riječi i blještavog izraza, ispod kojega ne stoji stvarna poezija. (I, 107)

³¹ Crijević piše metodom i stilom enciklopedije. Povodom tiskanja *Biblioteka* spomenuto je kako Crijević podsjeća na Diderota. (S. P. Novak, »Oko«, 24. IV. — 6. V. 1976, 6)

³² Vidi bilj. 23.

različitim, a često i bitnim razinama promatranja, može objasniti tek kao cjelovit fenomen. Književni historičar Crijević, kao ni pjesnici stroga Dubrovnik, ne primjećuje državne granice koje njegov grad dijele od sunarodnjaka. Nije to u slučaju Crijevića bilo samo zbog toga što u mnogo slučajeva govori o djelatnosti povezanoj uz vjeru i crkvu. Na isti se način ponaša kad govori o bilo kakvoj kulturnoj tematici, npr. kad govori o književno-jezičnim pojavama. Dubrovačko sudjelovanje u širim okvirima narodnog života bilježi se kao prirodna stvar, pa se nigdje ne može primijetiti da bi neka dubrovačka pojava dovedena u blizinu ili neposredni kontekst šireg narodnog područja i života bila nešto neobično i da bi je s obzirom na granice trebalo posebno objašnjavati.

Prisutnost Dalmacije i uže Hrvatske u zborniku Sara Crijevića odn. u djelatnosti starih Dubrovčana došla je do izražaja na razne načine. U dalmatinsko-hrvatske krajeve Dubrovčani znaju otići kao propovjednici i crkveni funkcionari pa se u tom kontekstu spominju Senj,³³ Korčula,³⁴ Rab,³⁵ Otočac,³⁶ Zadar,³⁷ Split³⁸ i dr., ali su i ljudi iz tih krajeva znali doći u Dubrovnik i tu djelovati. Govoreći o suradnji dubrovačkog učenjaka Luka Natalija i Bartula Ka-

³³ Dubrovački dominikanac Dominik Lesina rukovodio je samostanom sv. Nikole u senjskoj biskupiji. Crijević citira i odlomke iz pisma sv. Stolice u kojemu se utvrđuju prihodi koje je Dubrovčanin primao (I, 281). Hyacinth Marija de Passatis s uspjehom je djelovao u Senju, u Dalmaciji, u užoj Hrvatskoj i u Perastu u Boki Kotorskoj (II, 158).

³⁴ Korčula se u Crijevićevu zborniku spominje više puta. U biografiji Franje Gundulića donosi se i cijelo pismo korčulanskog biskupa upućeno Franji Gunduliću (II, 28), a u biografiji Tome Crijevića spominju se crkveno-juridičke veze između Stona i Korčule (III, 140). Ugledni i učeni dominikanac Vice Marija Gučetić, suvremenik Crijevićev, propovijedao je i održavao sastanke ne samo u Dubrovniku nego i na Lastovu i Korčuli (III, 194).

³⁵ S otoka Raba spominje Crijević uglednu obitelj Bisia, od koje su neki članovi kao redovnici benediktinci boravili i u dubrovačkim samostanima. Luka Biža bio je ugledni liječnik iz te obitelji, i u Dubrovniku se istakao kao medicinski pisac (II, 353).

³⁶ Govoreći o Blažu Nikoliću, učenom dominikancu iz 15. stoljeća, Crijević informira kako je Nikolić postao biskupom u Otočcu, i to na zahtjev Sigismunda Frankopana koji je bio »knez Krka, Senja i Modruše i grada Otočca u Hrvatskoj gospodar« (I, 199—200).

³⁷ Stjepan Gradić bio je opat sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu kod Zadra (III, 99). U Zadru je kao učitelj djelovao Grgur Natali (II, 122). Itd. U Dubrovniku se držalo da se Matija Vlačić Ilirik rodio u Sumetu blizu Dubrovnik (sam Vlačić je to napisao), pa ga je Crijević uključio u svoju *Biblioteku* (II, 425—443). V. predgovor Stijepa Krasića (cit. mj. LXXIII—LXXIV).

³⁸ Albert de Thaddaeis je službovao u raznim mjestima Dalmacije, a posebno se istakao kao propovjednik 1681. u Splitu, gdje mu je Franjo Mozzarella u čast pjevao i pjesme, koje su tiskane (I, 30). Klement Ranjina je djelovao po gradovima Dalmacije (I, 217); Franjo Decius obilazio je samostane i po Dalmaciji (II, 11).

šića, Crijević obrazlaže jezičnu situaciju u »ilirskim provincijama« i uspoređuje »dijalekte« i »jezike».³⁹ Upoznat je, pa ilustrira suradnju između Stjepana Gradića i Ivana Luciusa, trogirskog historičara čiju povijest Dalmacije i Hrvatske dobro poznaje.⁴⁰ Prema Luccariju donosi priču o dolasku hrvatskog kralja Bogoslava u Dubrovnik, kojom je prilikom Dubrovčanima poklonio Elafite (dubrovačke otoke).⁴¹ U Napisu o Nikoli Nalješkoviću citira pjesme Korčulanina Antuna Rosconija (Roženeo), te pjesmama i didaskalijama ilustrira veze među pjesnicima Korčule, Hvara i Dubrovnik. (Nalješković — Roženeo — Hektorović).⁴² Zna, pa ističe i pismima dokumentira, književne i prijateljske veze između Dominka Zlatarića i Jurja Zrinskoga,⁴³ te Vladislava Menčetića i Petra Zrinskoga.⁴⁴ Itd.

Uz ljude i gradove, u Crijevićevu se zborniku često spominju i širi narodni atributi (dalmatinski, hrvatski), odnosno pokrajinski nazivi (Hrvatska, Dalmacija), što ilustrira autorovu želju za cjelovitošću oblikovanja i iskaza svojih spoznaja, ali istodobno upozoruje i na nužnu jedinstvenost stanovitog kulturno-književnog subjekta.⁴⁵ Zbornik time i na plošno formalan način naglašuje svoj unutrašnji fundamentalni sintetski karakter. S obzirom na široko utemeljenje djela, nije najvažnije kakva je podrijetla narodna relacija, što podrazumijeva, a što želi staviti u prvi plan. Nije od presudne važnosti ni pitanje tko izriče stanoviti atribut.⁴⁶ Važno je što se u kontekst dalmatinskog i hrvatskog, slavenskog i ilirskog u velikom zborniku dubrovačkog pisca iz prve polovice 18. stoljeća uključuje i Dubrovnik sa svojom kulturno-književnom baštinom.⁴⁷

³⁹ II, 359.

⁴⁰ III, 118. Luciusa Crijević i inače citira.

⁴¹ I, 87—88.

⁴² II, 549.

⁴³ I, 290—291.

⁴⁴ III, 197.

⁴⁵ U Općem kazalu na kraju trećeg toma izdanja (1980) navedena su mjesta gdje sve Crijević u korelaciji s dubrovačkim piscima spominje attribute: dalmatinski, hrvatski, ilirski i slavenski, odnosno imena narodnosti i nazive pokrajina. (III, 294—295; 350—351; 293—294, 468).

⁴⁶ I iz naslovnih stranica suvremenih izdanja vidljivo je kako se Dubrovčane držalo članovima šire zajednice. Tako je npr. Alojzije Crijević Tubero Dalmata (I, 53, 54). Klement Ranjina je također Dalmata (I, 237) itd. Nikola Gučetić se u predgovoru Alda tiskara u Mlecima naziva »nobile Dalmata« (II, 538). Itd.

⁴⁷ Svoj jezik Crijević naziva na razne načine: ilirski, dubrovački, slovinski, narodni, domovinski ili naš jezik. Iz konteksta Crijevićeve izlaganja jasno proizlazi, a više puta se i otvoreno naglašuje, da je jezik Dalmacije i uže Hrvatske i Bosne istodobno i jezik Dubrovnik. Bartul Kašić i Ivan Bandulavić govore istim jezikom kojim i Dubrovčani, samo je dubrovački »jezik« ljepši i dotjeraniji (V. Stjepan Krasić, n. dj. LI). Svoj odnos prema narodnom jeziku, a istodobno i svijest o stvarnoj korelaciji dubrovačkog i ilirskog, pokazao je i u izvještaju o svom

Prvi hrvatski književno-historiografski doprinos većeg zamaha pokazao je kako je unatoč nepovoljnim okolnostima, i uz trajnu »pratnju« regionalizma, živio jedinstveni hrvatski kulturni narodni subjekt. Može se stoga zaključiti da je i u tom pogledu (a ne samo s obzirom na metodologiju znanstveno-istraživačkog postupka) Serafin Crijević preteča ilirskog pokreta,⁴⁸ koji će razne historijske regionalne attribute konačno kanalizirati.

ZUSAMMENFASSUNG

SERAFIN CRIJEVIĆ — EIN PIONIER DER KROATISCHEN LITERATURGESCHICHTSSCHREIBUNG

Mit seinem Werk *Bibliotheca ragusina* hat sich Crijević einen Platz unter den angesehensten Pionieren der kroatischen Literaturgeschichte erworben. Indem er die Biographien von Autoren primär auf ihr Werk stützt, offenbart Crijević ausser einer profunden faktographischen Kenntnis (Biographie und Bibliographie) auch einen persönlichen Bezug zu den Autoren und ihrem Werk. In diesem Sinne zitiert er ausführlich und illustriert seine Aussagen mit Daten, Dokumenten und Auszüge aus literarischen Werken.

Seinen persönlichen Standpunkt hat Crijević auch in der Bewertung einzelner Autoren zum Ausdruck gebracht, indem er gewisse Werke und Schriftsteller hervorhob und charakterisierte. Sein über den Dubrovniker Raum hinaus ausgedehntes Interesse und sein deutlich erkennbarer »slavisch-illyrischer« Patriotismus weisen Crijević als Vorläufer der illyrischen Bewegung, bzw. der nationalen Wiedergeburt der Kroaten aus.

susretu s Matijaševićem u Rimu 1727, gdje piše kako Matijašević, iako već dugo boravi u Rimu (tj. izvan Dubrovnika), dakle »izvan domovine i ilirskog naroda«, nije zaboravio svoj jezik, »dok naprotiv velik broj drugih, a to je mana našega naroda, zaboravljaju jezik koji su s mlijekom usisali ako su tek kraće vrijeme izbivali iz Dubrovnika, ili se pretvaraju da su ga zaboravili kao da se zbog toga trebaju smatrati darovitim što govore stranim jezikom, iako bi se prije reklo da nisu daleko od tupih i zatucanih, jer tako lako uklanjaju iz pameti ono što bi najviše morali zadržati, osobito zato što se pamet cijeni kao dio duha«. (I, LXXVI — LXXVII.)

⁴⁸ Da je Crijević »najavio« ilirski pokret zaključio je i Stjepan Građić (n. dj. LI).
